

С. ПИРОЖКОВ,
академік НАН України,
заступник академіка-секретаря Відділення економіки

У звітній доповіді Борис Євгенович відзначив як важливе завдання розробку стратегії економічного і соціального розвитку України на 2002—2011 рр. Безумовно, розробити цю стратегію без чіткого усвідомлення нашого місця в сучасному світі неможливо.

Тенденція до посилення взаємозалежності країн та їх відкритості до зовнішніх впливів є об'єктивним результатом сучасних процесів *глобалізації*, про наслідки якої сьогодні дуже багато говорять як її прихильники, так і противники. Найсерйозніший виклик національній державі полягає в тому, що вона перестає бути *монополістом* (а інколи й основним гравцем) на *власній території*. Вплив її обмежується, «коригується», нівелюється діями інших держав, міжнародних організацій та корпорацій, недержавних організацій, неформальних груп (групи тиску, лобі), а інколи і злочинних угруповань.

Держави, слабкі ідеологічно, інституційно та економічно, зазнають *подвійного тиску*, оскільки їхня влада, їхня впливовість розмиваються, спотворюються, ще не сформувавшись.

З огляду на це можна стверджувати, що *протиріччя* між потребою «розбудови держави» та вимушеною необхідністю «нівелювання держави» стає сьогодні ключовим питанням для України, особливо у сфері політики і економіки, а також національної безпеки. Подальший розвиток цього протиріччя набуває нині вкрай небажаного напрямку, а саме: *Україна не спроможна скористатися технологічними, економічними, соціокультурними перевагами глобалізації, проте активно переймає всі її негативні риси*. Серед них — *послаблення державної влади, невиправдане посилення «позадержавних» джерел політичного та економічного тиску, перехід у критичну площину технологічної відсталості, ерозія національної ідентичності*.

Таким чином, *відкритість*, яка потенційно могла б означати *сприйнятливість* до нових ідей та технологій, взаємозалежність як потенційний інструмент здобуття належного місця у міждержавних відносинах перетворюються на *вразливість, незахищеність, несамотійність країни*. Зрозуміло, що не лише загальносвітові процеси та тенденції призвели до такого стану. *Головні причини підвищеної вразливості України до зовнішніх впливів слід, напевно, шукати всередині країни*.

Іншим чинником небезпечного посилення вразливості країни до зовнішніх впливів є *орієнтація на єдину державу-партнера* (інколи таким партнером виступають США, інколи — Росія) та ігнорування при цьому легітимних інтересів інших держав/інституцій, а іноді — й національних інтересів України.

З другого боку, зовнішньополітичні союзники в обмін на підтримку ними керівної еліти України отримують можливість *неконтрольовано посилювати свій вплив усередині країни*. Часто цей вплив перешкоджає реалізації інтересів України, посилює *внутрішню опозицію*.

Економічним чинником зростання зовнішньої залежності та сприйнятливості до зовнішнього тиску є націленість державних структур передусім на залучення міжнародної фінансової допомоги при невмінні конкурувати на ринку інвестиційного капіталу.

Фінансова допомога може забезпечити певну фінансову стабільність, проте дістається дорогою ціною політичних поступок і не спонукає *владні структури до пошуку перспективніших, надійніших і водночас менш політично обтяжливих джерел поповнення держбюджету.*

Надмірна вразливість країни небезпечна не лише сама по собі, вона призводить до формування негативного іміджу держави у світі, створюючи враження абсолютної слабкості України. Творення іміджу «поступливості» держави та її еліти не є результатом чиєїсь підірвної діяльності чи газетних провокацій. Це, скоріш, концентрований, гіперболізований прояв реального стану справ, який часто використовують конкуренти України на світових ринках.

Тому варто детально спинитися на деяких питаннях концептуального характеру, які, на жаль, не були, а може, і не могли бути належним чином усвідомлені владною елітою нашої країни.

Сучасна глобалізація та економізація зовнішньої політики. Україна як регіональна держава не претендує на роль наддержави (і навіть на роль провідної регіональної держави) і *тому її зовнішні відносини мають бути спрямовані насамперед на забезпечення власних економічних інтересів.* У цьому сенсі *економізація зовнішньополітичної діяльності означає підпорядкування зовнішньої політики України завданню оптимального приєднання країни до процесів глобалізації з максимально можливою реалізацією їх ефективного впливу на розвиток національної економіки та забезпечення економічної безпеки держави.*

Реалізація цієї тези має, на моє переконання, визначитися загальною *стратегією економічного розвитку України, спрямованою передусім на забезпечення конкурентоспроможності національної економіки при її послідовному входженні до світового господарства.*

Розбудовуючи відкриту економіку, Україна не може уникнути участі у міжнародному поділі праці. Справа лише у тому, *в якій ролі ми братимемо в ньому участь.* Можна «плисти за течією», але тоді це питання за Україну вирішуватимуть інші країни, а нам доведеться лише виконувати відведену для нас роль. Отже, Україна повинна мати чітко визначену *стратегічну зовнішньоекономічну політику.*

Постає питання *вибору місця і ролі України у світовій економіці.* Незважаючи на очевидну безперспективність односторонньої орієнтації на виробництво сировинних видів продукції, український бізнес зосереджений переважно саме на цих галузях, оскільки вони експортоспроможні і їхня продукція знаходить збут.

У цьому зацікавлений і західний бізнес, який вбачає в Україні поки що лише джерело сировини і матеріалів, «очищаючи» власну промисловість від екологічно брудних стадій виробництва. Збіг цих інтересів на практиці означає консервацію неефективної, «важкої» структури української промисловості.

Україна сьогодні має мало шансів наздогнати розвинені країни за технічним і технологічним рівнем більшості виробництв. І тому постає ряд запитань. Чи є, наприклад, пріоритетним відновлення технічного рівня промисловості як фактора конкурентоспроможності? Чи можна бути впевненим, що наша стратегія — це промисловий розвиток, індустріалізація, масове виробництво і робота на масовий ринок? На моє переконання, до глобальної конкурентоспроможності Україна має йти через усвідомлення і формування власної національної *зовнішньоекономічної багаторівневої моделі співробітництва*.

Перший рівень такої моделі повинен передбачати спосіб включення країни у транснаціональні цикли відтворення, формування яких прискорюється глобалізацією. Це насамперед наукоємні та високотехнологічні галузі.

Другий рівень передбачає вироблення механізмів включення країни у систему взаємодії регіональних угруповань у стандартах ЄС та ЄврАзЕС.

Третій рівень — двосторонні відносини з країнами, які за своїм промисловим, технічним і технологічним рівнем адекватні Україні.

Вибір Україною своїх основних (стратегічних) партнерів — це питання ефективності нашого включення в існуючу систему розподілу функцій та ролей у сучасному геополітичному та гео економічному просторі. Йдеться про стратегічне бачення шляхів розвитку держави, чітке усвідомлення її національних інтересів і методів їх реалізації. Серед пріоритетних для України партнерів на найбільшу увагу заслуговують ЄС, США та Росія. Але без жорсткої конкурентної боротьби, передусім в економічній сфері, ніхто нас не залучатиме до взаємодії в сучасному гео економічному просторі. Яскравий приклад — витиснення України із світових ринків озброєння.

Західні країни у відносинах з Україною виступають переважно єдиним блоком і свої стратегічні інтереси щодо неї формулюють на рівні євроатлантичних та європейських структур — НАТО та ЄС. Вірогідність сценарію, за яким Україна залишиться за межами європейських інтеграційних процесів, досить висока.

Можна спостерігати певні кроки у напрямі консолідації зовнішньополітичних інтересів Європи. Наявна тенденція до *розширення сфери європейських стратегічних інтересів у східному та південному напрямках*. У перспективі це означатиме формування орієнтованого на Європу *гео економічного простору* з відповідним включенням проміжних країн (зокрема України) у сферу *стратегічних європейських інтересів*. У межах такої моделі майбутнього Європи цілком закономірно знайдеться місце і для України, передусім як транзитної держави.

Ми можемо пов'язувати своє майбутнє лише зі стратегією, побудованою на *консолідованих інтересах країн як Заходу, так і Сходу*. Але в цілому Україну поки що не сприймають як частину *Європейського світу*.

Можна скільки завгодно говорити про приналежність нашої країни до європейських народів в історичному минулому, але *якщо вона не буде включена у систему стратегічного бачення майбутнього Європи, інтеграція України в європейські структури буде дуже примарною*.

Актуальними завданнями для України у контексті ефективнішої реалізації декларованого курсу на прискорення європейської інтеграції слід вважати:

— формування субрегіональних систем співробітництва як складових загальноєвропейських процесів інтеграції;

— наповнення відносин із стратегічно важливими європейськими партнерами практичним змістом, узгодження і взаємну підтримку на рівні європейських організацій країн-партнерів, участь у спільних проєктах стратегічного характеру;

— гармонізацію відносин із партнерами, які мають відмінні, а часто й протилежні позиції у міжнародних справах, насамперед із США, Об'єднаною Європою та Російською Федерацією.

Зовнішньополітична діяльність у контексті процесів регіоналізації. Україна як *регіональна держава* має чітко усвідомлювати процеси *сучасного регіоналізму*. На порядку денному— визначення оптимальних варіантів одночасної участі нашої держави у різних міжнародних структурах регіонального співробітництва. Такий підхід не суперечить участі України в ГУУАМ, а також — в ролі спостерігача чи асоційованого члена — в ЄврАзЕС. Тим більше, він не створює перешкод для формування європейської ідентичності України.

Своєрідним компромісом між регіоналізацією та глобалізацією є спроби втілити в життя моделі транснаціональних регіонів. Трансрєгіональне співробітництво може бути результатом спільних зусиль держав, міждержавних корпоративних коаліцій, транснаціонального регіонобудівництва тощо.

Існуючі механізми таких структур міждержавного співробітництва, як регіональні утворення в СНД, за умов підвищення їх ефективності, також можуть стати основою *доктрини корпоративної стабільності і безпеки на пострадянському просторі*.

Сучасні форми трансрєгіонального співробітництва є експериментальними у тому сенсі, що сам склад його учасників свідчить про бажання подолати лінії розподілу між Сходом та Заходом. Нам *доцільно переглянути старі уявлення та стереотипи щодо пріоритетності двосторонніх відносин, зокрема з РФ*.

Я підтримую пропозиції нашого гостя з Росії академіка М.П. Лякишева щодо поглиблення співробітництва між науковцями наших країн. Але цього мало, необхідно розширювати взаємодію в економічній сфері.

Підтримую пропозицію схвалити Звіт НАН України за 2001 р.